

Ο διεθνιστικός εθνικισμός και η έξαρση του ρατσισμού

[...] Ιδιόζουσα μορφή ρατσισμού, θεσμοποιούμενη ή μη, μπορεί να προκύψει και ο εθνικισμός, με την αποδεικτική σημασία του όρου. Ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα, στο πλαίσιο του αστικού μετασχηματισμού των ευρωπαϊκών ιδίων κοινωνιών, συγκροτήθηκαν τα σύγχρονα εθνικά κράτη βάσει της αρχής των εθνοτήτων: κάθε έθνος και κράτος, κάθε κράτος και έθνος. Συνορεύει δε κάλλιστα γίνθηκε η εθνικιστική ιδεολογία για την εξυπηρέτηση εθνοεθνικών επιδιώξεων, η οποία πολλές φορές προσέκρουσε σε αντίστοιχες όμοιες επιδιώξεις άλλων εθνικών κρατών, ιδίως γειτονικών. Τη ρατσιστική υφή του προσλαμβάνει ο εθνικισμός όταν εξαίρει, όχι απλά την ιδιοπεριτότητα, αλλά την υπεροχή των στοιχείων του οικείου έθνους – ιστορικών, φυλετικών, θρησκευτικών, γλωσσικών, πολιτισμικών – ως οικείο «περιούσιου», ενώ παραλλήλως διαβάλλει ως κατώτερα και περιφρονεί τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά στοιχεία που συνθέτουν την ταυτότητα των άλλων εθνών. Υπό την κάλυψη δε αυτής της ρατσιστικής ιδεολογίας ο εθνικισμός αποβαίνει πολλές φορές φανατικός, βίαιος, επιθετικός, σοβινιστικός και φιλοπόλεμος. Ως εύλογη αντίδραση προς αυτόν διαμορφώνεται συχνά μια αντιεθνικιστική ιδεολογία, η οποία και του ανταπορατόδοσει. Πάντως πρέπει να σημειώσω ότι οι αντιεθνικιστές, για να είναι συνεπείς προς τις διεθνιστικές αρχές τους και πιστικοί, δεν πρέπει να παραβλέπουν τον ενδοεθνικισμό υπάρχουντα εθνικισμό της αντίπερα όχθης, ιδίως όταν αυτός έχει εκδηλώσει, άμεσα ή ήμμεσα, ολυμπιακές και επιστατικές προθέσεις.

Διότι άλλως τον εξυπηρετούν εξ αντικείμενου, δηλαδή ενισχύουν «εθνοεθνικό» αυτόν τον εθνικισμό και κατανοούν οικείο συναγωγή του – με άλλες λέξεις, «παίζουν το παιχνίδι του» (εις βάρος της δικής τους χώρας) -, οπότε ο μονόπλευρος και μονοδρομικός αντιεθνικισμός εμφανίζεται μεροληπτικός και αποβαίνει αναξιόπιστος.¹

Όλα αυτά τα ζήσαμε πρόσφατα, όταν μια αντιεθνικιστική «υπερδωροισμένων δημοσπορδράφων, πολιτικών και διανοούμενων διαδόχθηκε τη λαϊκή εθνικιστική «υπερδωρο» για την οικειοποίηση σκέτου του ονόματος «Μακεδονία» από το νεότευκτο γειτονικό (φιλικό κατά τα άλλα) κράτος των Σκοπίων.

Ένα νέο εθνικιστικό φαινόμενο, που θα το ονόμαζα «μικροεθνικισμό», έχει ανακύψει πρόσφατα και εντείνεται ολοένα. Το συναντούμε ιδίως στα Βαλκάνια, μετά την κατάρρευση των καθεστώτων που αποκαθιζόνταν «επαρκού σοσιαλισμού». Ορισμένες μεσημερικές ομάδες πληθυσμού, που επί σειράν πολλών δεκαετιών ή και αιώνων συμβίωναν στο πλαίσιο της πολιτικής

¹ Αναφέρεται στη συμπεριφορά ορισμένων προσώπων ή «έκλεκτων» της χώρας μας, οι οποίοι, ενώ είναι πολύ ευαίσθητοι σε εκδηλώσεις εθνικισμού εναντίον Αλβανών, Κοσόβων ή Τούρκων π.χ., σιωπούν μπροστά σε αντίστοιχες εκδηλώσεις εναντίον Ελλήνων ή της Ελλάδας.

Ο διεθνιστικός εθνικισμός και η έξαρση του ρατσισμού

[...] Ιδιόζουσα μορφή ρατσισμού, θεσμοποιούμενη ή μη, μπορεί να προκύψει και ο εθνικισμός με την αποδεικτική σημασία του όρου. Ήδη από τις αρχές του 19ου αιώνα, στο πλαίσιο του αστικού μετασχηματισμού των ευρωπαϊκών ιδίων κοινωνιών, συγκροτήθηκαν τα σύγχρονα εθνικά κράτη βάσει της αρχής των εθνοτήτων: κάθε έθνος και κράτος, κάθε κράτος και έθνος. Συνορεύει δε κάλλιστα γίνθηκε η εθνικιστική ιδεολογία για την εξυπηρέτηση εθνοεθνικών επιδιώξεων, η οποία πολλές φορές προσέκρουσε σε αντίστοιχες όμοιες επιδιώξεις άλλων εθνικών κρατών, ιδίως γειτονικών. Τη ρατσιστική υφή του προσλαμβάνει ο εθνικισμός όταν εξαίρει, όχι απλά την ιδιοπεριτότητα, αλλά την υπεροχή των στοιχείων του οικείου έθνους – ιστορικών, φυλετικών, θρησκευτικών, γλωσσικών, πολιτισμικών – ως οικείο «περιούσιου», ενώ παραλλήλως διαβάλλει ως κατώτερα και περιφρονεί τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά στοιχεία που συνθέτουν την ταυτότητα των άλλων εθνών. Υπό την κάλυψη δε αυτής της ρατσιστικής ιδεολογίας ο εθνικισμός αποβαίνει πολλές φορές φανατικός, βίαιος, επιθετικός, σοβινιστικός και φιλοπόλεμος. Ως εύλογη αντίδραση προς αυτόν διαμορφώνεται συχνά μια αντιεθνικιστική ιδεολογία, η οποία και του ανταπορατόδοσει. Πάντως πρέπει να σημειώσω ότι οι αντιεθνικιστές, για να είναι συνεπείς προς τις διεθνιστικές αρχές τους και πιστικοί, δεν πρέπει να παραβλέπουν τον ενδοεθνικισμό υπάρχουντα εθνικισμό της αντίπερα όχθης, ιδίως όταν αυτός έχει εκδηλώσει, άμεσα ή ήμμεσα, ολυμπιακές και επιστατικές προθέσεις.

Διότι άλλως τον εξυπηρετούν εξ αντικείμενου, δηλαδή ενισχύουν «εθνοεθνικό» αυτόν τον εθνικισμό και κατανοούν οικείο συναγωγή του – με άλλες λέξεις, «παίζουν το παιχνίδι του» (εις βάρος της δικής τους χώρας) -, οπότε ο μονόπλευρος και μονοδρομικός αντιεθνικισμός εμφανίζεται μεροληπτικός και αποβαίνει αναξιόπιστος.¹

Όλα αυτά τα ζήσαμε πρόσφατα, όταν μια αντιεθνικιστική «υπερδωροισμένων δημοσπορδράφων, πολιτικών και διανοούμενων διαδόχθηκε τη λαϊκή εθνικιστική «υπερδωρο» για την οικειοποίηση σκέτου του ονόματος «Μακεδονία» από το νεότευκτο γειτονικό (φιλικό κατά τα άλλα) κράτος των Σκοπίων!

Ένα νέο εθνικιστικό φαινόμενο, που θα το ονόμαζα «μικροεθνικισμό», έχει ανακύψει πρόσφατα και εντείνεται ολοένα. Το συναντούμε ιδίως στα Βαλκάνια, μετά την κατάρρευση των καθεστώτων που αποκαθιζόνταν «επαρκού σοσιαλισμού». Ορισμένες μεσημερικές ομάδες πληθυσμού, που επί σειράν πολλών δεκαετιών ή και αιώνων συμβίωναν στο πλαίσιο της πολιτικής

¹ Αναφέρεται στη συμπεριφορά ορισμένων προσώπων ή «έκλεκτων» της χώρας μας, οι οποίοι, ενώ είναι πολύ ευαίσθητοι σε εκδηλώσεις εθνικισμού εναντίον Αλβανών, Κοσόβων ή Τούρκων π.χ., σιωπούν μπροστά σε αντίστοιχες εκδηλώσεις εναντίον Ελλήνων ή της Ελλάδας.

² Ξημερά το κράτος ονομάζεται Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας.

Προηγούμενη έκδοση

Οικολογία

Εκτός από τη βασική αρχή της «αίθρας της ζωής», οι βουβαρδισμοί οδηγούν σε άμεσες και έμμεσες οικολογικές επιπτώσεις. Οι άμεσες επιπτώσεις αφορούν τη στιγμή της εκδήλωσης της πολεμικής επιχείρησης. Η καταστροφή των δασικών οικοσυστημάτων και των εθνικών δρυμάν της νότιας Γιουγκοσλαβίας, λόγω των βουβαρδισμών θέσεων που χρησιμοποιούνται ή πιστεύεται ότι χρησιμοποιούνται ως καταφύγια των αντιπάλων, είναι ένα γεγονός αδιαμφισβήτητο.

Έχουν, επίσης, παρατηρηθεί σύμφωνα με μαρτυρίες μελών οικολογικών οργανώσεων της FYROM¹ ομάδες μετακίνησης πουλιών και μεγάλων θηλαστικών προς το Μαυροβούνιο. Εκτός όμως από αυτές τις καταστροφές, οι βουβαρδισμοί φυσικών και περιστατικών οικοσυστημάτων λειτουργούν αποσταθεροποιητικά για τη δομή τους.

Οι έμμεσες επιπτώσεις των βουβαρδισμών σχετίζονται τόσο με τις συνέπειες της ρύπανσης από αυτές καθούτες τις βόμβες (π.χ. ραδιενέργεια από ουράνιο 238 που χρησιμοποιείται ως περιβλήμα) όσο και από τις συνέπειες λόγω της καταστροφής ειδικών στόχων (π.χ. δεξαμενές πετρελαίου, πετροχημικά εργοστάσια, εργοστάσια πλαστικών και φαρμακευτικών προϊόντων κτλ.), οι οποίοι καγόμενοι απελευθερώνουν μεγάλες ποσότητες τοξικών αερίων.

Τα τοξικά αυτά αέρια έχουν απευθείας επίδραση στους φυτικούς και ζωικούς οργανισμούς (του ανθρώπου συμπεριλαμβανομένου) καθώς και επίδραση στην αίσθηση της τοξικότητας των εδαφών και των επιφανειακών και υπόγειων νερών, που με τη σειρά τους, μέσω των τροφικών αλυσίδων, θα καταλήξουν εντέλει πάλι στους φυτικούς και ζωικούς οργανισμούς.

Ειδικά οι μη βιοδιασπώμενες τοξικές ουσίες θα συσσωρευτούν στα ανώτερα τροφικά επίπεδα των οικοσυστημάτων και τελικά θα καταλήξουν στον άνθρωπο σε πολλαπλές συγκεντρώσεις. [...]

Αφού λοιπόν, στο περιβάλλον τίποτα δεν χάνεται αλλά μεταφέρεται, τα ερωτήματα που κολούμαστε να απαντήσουμε είναι δύο:

1. Πόσο χρονικό διάστημα θα εμφανίζονται οι έμμεσες επιπτώσεις του πολέμου στα οικοσυστήματα;
2. Πού βρίσκεται το όριο της διασποράς των ρύπων και συνυπόθετα το όριο των έμμεσων επιπτώσεων; Δυστυχώς και στα δύο αυτά ερωτήματα δεν υπάρχουν εκ των προτέρων εύκολες απαντήσεις. Μόνο η εμπειρία του παρελθόντος μπορεί να μας δώσει τη δυνατότητα μιας πρόβλεψης.

Σχετικά με το χρόνο διάρκειας των επιπτώσεων, σήμερα γνωρίζουμε ότι οι έμμεσες επιπτώσεις στα οικοσυστήματα και τον άνθρωπο είναι ακόμη εμφανείς στο Βιετνάμ παρ' όλο που έχουν περάσει 30 περίπου χρόνια από τον πόλεμο καθώς επίσης και στην ευρύτερη περιοχή του Περσικού Κόλπου

¹ Πράγην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας

339

Τρέχουσα έκδοση

Οικολογία

Εκτός από τη βασική αρχή της «αίθρας της ζωής», οι βουβαρδισμοί οδηγούν σε άμεσες και έμμεσες οικολογικές επιπτώσεις. Οι άμεσες επιπτώσεις αφορούν τη στιγμή της εκδήλωσης της πολεμικής επιχείρησης. Η καταστροφή των δασικών οικοσυστημάτων και των εθνικών δρυμάν της νότιας Γιουγκοσλαβίας, λόγω των βουβαρδισμών θέσεων που χρησιμοποιούνται ή πιστεύεται ότι χρησιμοποιούνται ως καταφύγια των αντιπάλων, είναι ένα γεγονός αδιαμφισβήτητο.

Έχουν, επίσης, παρατηρηθεί σύμφωνα με μαρτυρίες μελών οικολογικών οργανώσεων της FYROM¹ ομάδες μετακίνησης πουλιών και μεγάλων θηλαστικών προς το Μαυροβούνιο. Εκτός όμως από αυτές τις καταστροφές, οι βουβαρδισμοί φυσικών και περιστατικών οικοσυστημάτων λειτουργούν αποσταθεροποιητικά για τη δομή τους.

Οι έμμεσες επιπτώσεις των βουβαρδισμών σχετίζονται τόσο με τις συνέπειες της ρύπανσης από αυτές καθούτες τις βόμβες (π.χ. ραδιενέργεια από ουράνιο 238 που χρησιμοποιείται ως περιβλήμα) όσο και από τις συνέπειες λόγω της καταστροφής ειδικών στόχων (π.χ. δεξαμενές πετρελαίου, πετροχημικά εργοστάσια, εργοστάσια πλαστικών και φαρμακευτικών προϊόντων κτλ.), οι οποίοι καγόμενοι απελευθερώνουν μεγάλες ποσότητες τοξικών αερίων.

Τα τοξικά αυτά αέρια έχουν απευθείας επίδραση στους φυτικούς και ζωικούς οργανισμούς (του ανθρώπου συμπεριλαμβανομένου) καθώς και επίδραση στην αίσθηση της τοξικότητας των εδαφών και των επιφανειακών και υπόγειων νερών, που με τη σειρά τους, μέσω των τροφικών αλυσίδων, θα καταλήξουν εντέλει πάλι στους φυτικούς και ζωικούς οργανισμούς.

Ειδικά οι μη βιοδιασπώμενες τοξικές ουσίες θα συσσωρευτούν στα ανώτερα τροφικά επίπεδα των οικοσυστημάτων και τελικά θα καταλήξουν στον άνθρωπο σε πολλαπλές συγκεντρώσεις. [...]

Αφού λοιπόν, στο περιβάλλον τίποτα δεν χάνεται αλλά μεταφέρεται, τα ερωτήματα που κολούμαστε να απαντήσουμε είναι δύο:

1. Πόσο χρονικό διάστημα θα εμφανίζονται οι έμμεσες επιπτώσεις του πολέμου στα οικοσυστήματα;
2. Πού βρίσκεται το όριο της διασποράς των ρύπων και συνυπόθετα το όριο των έμμεσων επιπτώσεων; Δυστυχώς και στα δύο αυτά ερωτήματα δεν υπάρχουν εκ των προτέρων εύκολες απαντήσεις. Μόνο η εμπειρία του παρελθόντος μπορεί να μας δώσει τη δυνατότητα μιας πρόβλεψης.

Σχετικά με το χρόνο διάρκειας των επιπτώσεων, σήμερα γνωρίζουμε ότι οι έμμεσες επιπτώσεις στα οικοσυστήματα και τον άνθρωπο είναι ακόμη εμφανείς στο Βιετνάμ παρ' όλο που έχουν περάσει 30 περίπου χρόνια από τον πόλεμο καθώς επίσης και στην ευρύτερη περιοχή του Περσικού Κόλπου

¹ Πράγην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας
Σήμερα το κράτος ονομάζεται Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας.

339

Προηγούμενη έκδοση

Ο πάθος της ελευθερίας και η δύναμη της εξουσίας...

Η νέα ιδεολογία του πολέμου

Οι μάχες που περιγράφονται στα ομηρικά έπη είναι γεγονότα υψηλής κοινωνικότητας. Όταν οι αντίπαλοι αντιπρόκεινται, ο αγωνιστής γνωρίζει ήδη την προίσορτία τους ή διαβάζει επί τόπου το βιογραφικό τους. Οι μονομάχοι, πρωτοκλασάτοι ήρωες ή νεαροί ευέλπιδες, είναι γενναίως πολύ κάταρρακτοι και χρωματικά απασχολημένοι για να το -πουν ένα χρέος,¹ ωστόσο δείχνουν ετοιμότητα για σύντομο σχόλιο ή «σύνυμνησις» -παρά- σαν αυτό που φιλοπενηνούς το ολόμπιο φέλιγμα του κ. Μπουν (Τζέις Μπουν) σε συνθήκες έσχατης δοκιμασίας. Το σημαντικό είναι ότι με τον έναν ή τον άλλον τρόπο οι αντίπαλοι περίπου «γνωρίζονται».

Αυτή η «γνωριμία» είναι το ένα άκρο. Το άλλο είναι ο γόλλος ΝΑΤΟϊκός που, εν συναγερμό στα σκηνικά Σκοπίων-Κοσοφοσειδίου, βάζει το δάχτυλο στη σκανδάλη αλλά όχι το χέρι του στη φωτιά αν ρωτηθεί ποιος ακριβώς είναι ο εχθρός του ή ο άλλος που ξέρι ότι είναι εκεί για να εγγυηθεί την επί γης ειρήνη, αλλά δεν γνωρίζει περισσότερες λεπτομέρειες. Ο ομερικός χριστός του μαχητικού μπορεί να είναι ακόμη πιο «νυχτωμένος», προφανώς επειδή η επιχειρησιακή του βάρδια συμπίπτει με το ωράριο του κόμη Δράκουλα -και στο άκρο του άκρου, εκείνος ο καπετάνιος του «Στελθ», που πολέμησε αδράτος εναντίον αοράτων, κατέβηθ άγνωστος μεταξύ αγνώστων και ανελήθη εκ νέου εκ τους ουρανούς μετά τρεις ώρες!²

Ανάμεσα στις ομηρικές μάχες και στην ομηρική πολυμηκή τεχνολογία, η ιδεολογία του πολέμου στον δυτικό κόσμο έχει εμφανίσει ενδιαφέρουσες τροπές. Πολύ πριν από το Φρόντ,³ η αρχαιότητα επιδειργάστηκε τη σχέση πολεμικού και ερωτικού ενστίκτου. Οι σχετικές μεταφορές αφορούν -από το «βέλη» και τα «τόξα» του Εριπίδου ως τις πλήρεις ανεπτυγμένες «ερωτικές εκστρατείες». Πίσω από το «ροκοκό» και το «μπαρόκ»⁴ της σχετικής οικονομολογίας και ρητορικής εύκολα διακρίνεται κοινώς την κοινή αντίληψη ότι ο πόλεμος, όπως ακριβώς και ο έρωτας, είναι έκφραση «πάθους». Αυτός είναι προφανώς ο λόγος που η πόλη προτιμάει το «ζουμ» σε ζύνη αντιπάλων στους οποίους αποδίδει περισσότερο ή λιγότερα «απομωμικά» χαρακτηριστικά. Ο σπαρτιάτης οπλίτης του Τυρταίου είναι άλλωστε νεανίας ή ήρωας βετεράνος που στήνεται απέναντι στον συγκεκριμένο αντίπαλο και ο λεγεωνάριος του Οράτιου πρέπει να κολλάει κατάματα τον μαριτανό ή πάρο αρνητή του ρωμαϊκού «μπαρόκου».⁵

399

¹ Ανοήτητα σε γεγονότα της άσπλης επίθεσης του ΝΑΤΟ εναντίον της Γουατεμάλας την άνοιξη του 1999 με αφορμή την κρίση στο Κοσοφοσειδίον.

² Σίγκμουντ Φρόντ (Sigmund Freud, 1856-1939) Διάσημος Αυστριακός νευρολόγος και ψυχολόγος, εισαγωγής της ψυχολογίας.

³ Μπαρόκ, Ροκοκό: τάσεις της τέχνης στην Ευρώπη του 17ου και 18ου αιώνα

⁴ Imperium Κυριαρχία, αυτοκρατορία έθνη και ημερολογιακή

Τρέχουσα έκδοση

Ο πάθος της ελευθερίας και η δύναμη της εξουσίας...

Η νέα ιδεολογία του πολέμου

Οι μάχες που περιγράφονται στα ομηρικά έπη είναι γεγονότα υψηλής κοινωνικότητας. Όταν οι αντίπαλοι αντιπρόκεινται, ο αγωνιστής γνωρίζει ήδη την προίσορτία τους ή διαβάζει επί τόπου το βιογραφικό τους. Οι μονομάχοι, πρωτοκλασάτοι ήρωες ή νεαροί ευέλπιδες, είναι γενναίως πολύ κάταρρακτοι και χρωματικά απασχολημένοι για να το -πουν ένα χρέος, ωστόσο δείχνουν ετοιμότητα για σύντομο σχόλιο ή «σύνυμνησις» -παρά- σαν αυτό που φιλοπενηνούς το ολόμπιο φέλιγμα του κ. Μπουν (Τζέις Μπουν) σε συνθήκες έσχατης δοκιμασίας. Το σημαντικό είναι ότι με τον έναν ή τον άλλον τρόπο οι αντίπαλοι περίπου «γνωρίζονται».

Αυτή η «γνωριμία» είναι το ένα άκρο. Το άλλο είναι ο γόλλος ΝΑΤΟϊκός που, εν συναγερμό στα σκηνικά Σκοπίων-Κοσοφοσειδίου, βάζει το δάχτυλο στη σκανδάλη αλλά όχι το χέρι του στη φωτιά αν ρωτηθεί ποιος ακριβώς είναι ο εχθρός του ή ο άλλος που ξέρι ότι είναι εκεί για να εγγυηθεί την επί γης ειρήνη, αλλά δεν γνωρίζει περισσότερες λεπτομέρειες. Ο ομερικός χριστός του μαχητικού μπορεί να είναι ακόμη πιο «νυχτωμένος», προφανώς επειδή η επιχειρησιακή του βάρδια συμπίπτει με το ωράριο του κόμη Δράκουλα -και στο άκρο του άκρου, εκείνος ο καπετάνιος του «Στελθ», που πολέμησε αδράτος εναντίον αοράτων, κατέβηθ άγνωστος μεταξύ αγνώστων και ανελήθη εκ νέου εκ τους ουρανούς μετά τρεις ώρες!² Ανάμεσα στις ομηρικές μάχες και στην ομηρική πολυμηκή τεχνολογία, η ιδεολογία του πολέμου στον δυτικό κόσμο έχει εμφανίσει ενδιαφέρουσες τροπές. Πολύ πριν από το Φρόντ,³ η αρχαιότητα επιδειργάστηκε τη σχέση πολεμικού και ερωτικού ενστίκτου. Οι σχετικές μεταφορές αφορούν -από το «βέλη» και τα «τόξα» του Εριπίδου ως τις πλήρεις ανεπτυγμένες «ερωτικές εκστρατείες». Πίσω από το «ροκοκό» και το «μπαρόκ»⁴ της σχετικής οικονομολογίας και ρητορικής εύκολα διακρίνεται κοινώς την κοινή αντίληψη ότι ο πόλεμος, όπως ακριβώς και ο έρωτας, είναι έκφραση «πάθους». Αυτός είναι προφανώς ο λόγος που η πόλη προτιμάει το «ζουμ» σε ζύνη αντιπάλων στους οποίους αποδίδει περισσότερο ή λιγότερα «απομωμικά» χαρακτηριστικά. Ο σπαρτιάτης οπλίτης του Τυρταίου είναι άλλωστε νεανίας ή ήρωας βετεράνος που στήνεται απέναντι στον συγκεκριμένο αντίπαλο και ο λεγεωνάριος του Οράτιου πρέπει να κολλάει κατάματα τον μαριτανό ή πάρο αρνητή του ρωμαϊκού «μπαρόκου».⁵

399

¹ Άγνωστο το κριτικό σκεπτικό της άσπλης επίθεσης της Γουατεμάλας.

² Ανοήτητα σε γεγονότα της άσπλης επίθεσης του ΝΑΤΟ εναντίον της Γουατεμάλας την άνοιξη του 1999 με αφορμή την κρίση στο Κοσοφοσειδίον.

³ Σίγκμουντ Φρόντ (Sigmund Freud, 1856-1939) Διάσημος Αυστριακός νευρολόγος και ψυχολόγος, εισαγωγής της ψυχολογίας.

⁴ Μπαρόκ, Ροκοκό: τάσεις της τέχνης στην Ευρώπη του 17ου και 18ου αιώνα

⁵ Imperium: Κυριαρχία, αυτοκρατορία έθνη και ημερολογιακή